

JOLANTA MĘDELSKA, MARIA TRZEBIATOWSKA
WSP w Bydgoszczy

**O KORZYŚCIACH ZE STUDIOWANIA DWUTEKSTÓW
/NA PODSTAWIE AKWARIUM WIKTORA SUWOROWA
I JEGO POLSKIEGO PRZEKŁADU/**

Szczytowym osiągnięciem rozwijającej się szybko w minionym dwudziestoleciu teorii (i krytyki) leksykograficznej polsko-rosyjskiej i rosyjsko-polskiej¹ stał się starannie przemyślany w każdym niemal szczególnie konkretny projekt instrukcji słownikowej A. Bogusławskiego² (z polskim i rosyjskim materiałem ilustrującym, choć proponowane rozwiązania dotyczą dowolnej pary języków). Leksykograf-praktyk, który podjąłby się wcielenia w życie koncepcji A. Bogusławskiego, dałby polskiej rusycystyce słownik bliski ideału: uporządkowany formalnie, jednolity i konsekwentny w prezentacji materiału, dający szybką i pewną informację przekładową. Idealny słownik dwujęzyczny to jednak nie tylko dzieło wykonane bez zarzutu pod względem formalnym, lecz także (jednocześnie) obejmujące bogaty materiał językowy. Obfitości zaś materiału, zarówno po stronie translandów, jak i translatów, żadna instrukcja zapewnić nie jest w stanie. Aby słownik dwujęzyczny dawał w miarę pełną, wyczerpującą informację przekładową, niezbędne jest nieustanne wzbogacanie (aktualizowanie) jego siatki haseł. Językoznawcy-rusycyści, zwłaszcza zajmujący się konfrontacją przekładową, powinni więc kontynuować nieefektywną może, ale przecież przynoszącą nieocenione korzyści praktyczne żmudną pracę nad odkrywaniem nie rejestrowanych dotąd odpowiedniości translatorskich³.

Bogatym źródłem nowych obserwacji przekładowych jest tzw. sczytywanie dwutekstów, czyli równoległe czytanie oryginału i jego przekładu. Wiadomo, że

“Słownik, jakkolwiek byłby pełny, może zaproponować użytkownikowi tylko skończoną liczbę rozwiązań, gdy tymczasem liczba zadań, które już zostały rozwiązane w trakcie przekładania tekstów literatury pięknej [...], jest praktycznie nieskończona”⁴. Trzeba więc czerpać z tego źródła, uogólniać i poddawać obróbce leksykograficznej poczynione przez zawodowych tłumaczy obserwacje translatorskie, aby najdonioślejsze z nich jak najprędzej wzbogaciły prezentowany w słownikach materiał językowy.

Ostatnio obserwujemy w Polsce wzrost zainteresowania współczesną literaturą rosyjską i szybki oddźwięk na to zainteresowanie ze strony wydawców, którego wynikiem są pojawiające się nawet niemal równocześnie z oryginałem polskie przekłady. Przekładów dokonuje się pospiesznie, często także niefachowo, więc tekstom tym można wiele zarzucić. Czas najwyższy, by przyjrzeni się im krytycznie polscy rusycyści. Niemniej nawet przekład daleki od doskonałości może być z pożytkiem wykorzystany przez leksykografów, zawsze bowiem zawiera pewne nowatorskie rozwiązania, zaś potknięcia tłumacza są inspiracją dla krytyków do poszukiwania lepszych propozycji przekładowych. Poza tym trzeba pamiętać, że tak chętnie teraz czytana literatura faktu obfituje w leksykę rosyjską nie rejestrowaną dotąd przez słowniki dwujęzyczne (także zresztą definicyjne) ze względu na obowiązywanie rozmaitych tabu: politycznego, ideologicznego, religijnego czy obyczajowego⁵. Językoznawcy mogą więc zdobyć wreszcie poświadczenia tekstowe funkcjonujących od dawna we współczesnej ruszczyźnie wyrażen tzw. antytotalitarnych⁶, słownictwa związanego z życiem religijnym, seksualnym czy też rozmaitych wulgaryzmów. Trzeba tę szansę w pełni wykorzystać.

Do obserwacji, których rezultat chcemy tu zaprezentować, wybrałyśmy (dość przypadkowo) powieść W. Suworowa *Akwarium*⁷ i jej przekład na język polski dokonany przez A. Mietkowskiego⁸. Poszukując nowych odpowiedniości translatorskich, skupiłyśmy się na czterech grupach słownictwa. Są to w kolejności:

I. Leksyka wojskowa; grupa tematyczna związana z treścią analizowanej powieści.

II. Słownictwo kolokwialne; część zapasu leksykalnego ciągle jeszcze niedostatecznie uwzględniana przez istniejące słowniki rosyjsko-polskie i polsko-rosyjskie.

III. Wulgaryzmy; leksyka w zasadzie nie odzwierciedlona w słownikach przekładowych.

IV. Deminutiva i hipocoristica; słownictwo wymagające wnikliwszych obserwacji translatorskich niż poczynione dotąd uproszczenia i uogólnienia.

Prezentujemy materiał nie notowany w istniejących słownikach rosyjsko-polskich i polsko-rosyjskich, zwłaszcza w najobszerniejszych i najnowszych z nich:

*Mir*⁹ i *HS*, bądź opracowany w sposób niezadowolający, a więc wymagający uzupełnień i poprawek.

I. Leksyka wojskowa

Słowniki nie notują zwłaszcza rozmaitych skrótowców, tak charakterystycznych we współczesnej ruszczyźnie. Zazwyczaj leksykografowie decydują się na umieszczenie głoskowców, literowców i sylabowców na osobnej liście, dołączanej poza zasadniczą częścią słownika. Wprawdzie skrótowce rzeczywiście często wykazują cechy gramatyczne obce reszcie słownictwa, ale jednak uczestniczą w tworzeniu tekstu na równi z pozostałą leksyką. W oczach użytkowników są więc takimi samymi translandami, jak wszystkie inne, a wobec tego nie powinny być traktowane odmiennie. Trzeba liczyć się także z tym, że nie każdy użytkownik opanował język obcy w takim stopniu, by bezbłędnie mógł odróżnić w tekście skrótowiec od innych wyrazów i wyrażeń (zwłaszcza rosyjski), a więc w razie potrzeby zajrzeć bez wahania do materiału załączonego na osobnym wykazie.

Z tekstu *Akwarium* wynotowałyśmy następujące translandy-skrótowce i zastosowane przez tłumacza polskie odpowiedniki:

спецназ - specnaz

спецназовец - komandos

старлей - lejtnancik

разведрота - kompania zwiadowcza.

Jak widać, tłumacz traktuje tę leksykę w sposób zróżnicowany: wprowadza egzotyzm (który jednak w słowniku wymagał będzie komentarza rozwijającego): **specnaz**, podaje właściwy funkcjonalnie translat polski bez nacechowania stylistycznego (**komandos**), stosuje odpowiednik potoczny z odcieniem lekceważenia (**lejtnancik**) bądź też po prostu rozszyfrowuje rosyjski skrótowiec (**kompania zwiadowcza**). Wszystkie cztery zastosowane w tekście odpowiedniości przekładowe nadają się do wykorzystania w słowniku dwujęzycznym. W trosce o symetryczność zasobu językowego pary słowników trzeba dostrzeżone ekwiwalencje translatorskie odwrócić i wprowadzić do słownika polsko-rosyjskiego.

Inną grupę słownictwa wojskowego, także zlekceważoną przez słownikarzy, stanowi frazeologia. Zestawiając tekst *Akwarium* z jego przekładem na język polski zdołałyśmy ustalić trzy doniosłe odpowiedniości sytuacyjne, a mianowicie:

Для встречи справа! - Na prawo patrz!

Служу Советскому Союзу! - Ku chwale Związku Radzieckiego!

Слушай приказ! - Do odczytania rozkazu!

Wszystkie te komendy, jako translaty niehasłowe, powinny trafić do odpo-

wiedniego działu właściwych haseł słownika rosyjsko-polskiego, zaś po odwróceniu - także do słownika polsko-rosyjskiego. W hasle **встреча** powinna się znaleźć oczywiście również ekwiwalencja **Для встречи слева!** - Na lewo patrz!, wydaje się bowiem, że nie uda się sprowadzić obu równoległych odpowiedniości do jednego, czytelnego dla użytkownika zapisu leksykograficznego.

Wśród pozostałych par przekładowych na pewno warto wykorzystać w leksykografii zastosowane przez tłumacza translacje:

ефрейтор-писарь - kancelista w stopniu starszego sierżanta
марш-парад - defilada.

II. Leksyka kolokwialna

Akwarium obfituje w wyrazy i wyrażenia należące do tej części zasobów leksykalnych współczesnego języka rosyjskiego. Niestety, tłumacz potraktował to słownictwo trochę lekceważąco, po prostu pomijając część (zwłaszcza bardziej skomplikowane wypadki) w tekście przekładu. Polska wersja *Akwarium* jest więc miejscami nieco uboższa niż oryginał, pozbawiona właściwego mu kolorytu. Niemniej wiele rozwiązań praktycznych zasługuje na wprowadzenie do słowników. Podamy je niżej w postaci wykazu gotowych artykułów hasłowych (bądź ich części) z niezbędnymi komentarzami.

братец¹⁰: chłopak ∇ пошли, братцы idziemy, chłopaki

Komentarz: *Mir* zanotował w tej funkcji **bracie, braciszku**.

выгореть:: не выгорит nic z tego ∇ не выгорит, вам, господа nic z tego, панowie

голова: О моя деревянная голова! Co za idiota ze mnie!

застукать:: x. zakablować

Komentarz: *Mir* nie zna tego użycia. W *Akwarium* znalazłyśmy parę nieadekwatną stylistycznie **застукать** - donieść.

идти:: иди-свищи szukaj wiatru w polu

нарваться:: wprakować się w kabałę

окочуриться:: wykorkować

осадить:: zakaścić ∇ осадил огурчиком zakaść ogóreczkiem

очкастый:: okularnik

Komentarz: *Mir* zarejestrował w tym hasle neutralne stylistycznie translaty **noszący okulary, w okularach**.

погореть:: погорел нога się powinęła

помуржиться potarmosić

прыг:: hop ∇ а лошадка прыг, прыг а коник hop, hop

Komentarz: *Mir* wprowadził jedynie translację **hyc**

сгрызть:: (zamęczyć) zajeździć ∇ группу сгрызет zajeździ grupę

скалить:: Чего зубы скалите? Co wam tak wesoło?

Komentarz: Z zapisu *Mir* **скалить зубы** szczyrzyć (wyszczерzać) zęby nie można utworzyć tej pary konsytuacyjnych odpowiedników.

соцлагерь KDL-e ∇ Что происходит в соцлагере? Co się dzieje w KDL-ach?

черт:: черт побери niech szlag trafi

Komentarz: Dzięki wzbogaceniu artykułu hasłowego o ten odpowiednik polskie przekleństwo nie pozostanie poza zasięgiem użytkownika.

чертик:: до зеленых чертиков w sztok

Komentarz: W *Mir* zanotowano jedynie postać **до чертиков**.

хитрость:: Но и это хитрость Na tym dowcip polega

Komentarz: *Mir* zarejestrował wyrażenie **Вот в чем хитрость** i zaproponował translację **Oto na czym polega sekret**.

Wynotowane ekwiwalencje po odpowiedniej obróbce leksykograficznej należy wprowadzić także do słowników polsko-rosyjskich.

III. Wulgaryzmy

Z tekstu *Akwarium* i jego przekładu udało nam się wyekscerpować kilka par translatorskich z tej grupy leksykalnej. Niestety i w tym wypadku tłumacz zrezygnował niekiedy z poszukiwań i rosyjski wulgaryzm po prostu opuszczał. Oto rezultat analizy dwutekstu:

блядь kurwa

Komentarz: Tłumacz zastosował leksem **dziwka**, a więc złagodził ładunek emocjonalny translacji.

желудок:: dupa wołowa ∇ вперед, желудки! naprzód, dupy wołowe!

Komentarz: Z dwóch użytych przez tłumacza (w różnych miejscach) translacji: **lenie** i **dupy wołowe**, wybrałyśmy bardziej - naszym zdaniem - adekwatny.

мать:: вашу мать тacy i owacy ∇ а вы, вашу мать, убирайтесь а вы, тacy i owacy, zjeżdżajcie

падло bydlak ∇ А тебе, падло, кто это сказал? А тебе, bydlaku, кто to powiedział?

сокрушить:: nogi powyrywać ∇ сокрушу тебя nogi ci powyrywam

сука:: gadzina, gnój ∇ отвечай, сука mów, gnoju (gadzino)

Komentarz: Poprawka wydaje się o tyle niezbędna, że wskazuje na możliwość wulgarne użycie rosyjskiego **сука** także wobec osób płci męskiej.

хрен:: на хрена по diabłu x1. хрен его знает diabli wiedzą x2. хрен с —

pies — mordę lizał ∇ хрен с ним pies mu mordę lizał

Komentarz: W. Suworow posługuje się tym wulgaryzmem bardzo często, tłumacz zaś dopasowuje rozmaite polskie ekwiwalenty. Oprócz odnotowanych wyżej spotkałyśmy jeszcze: **хрен с ним** - co z tego; **хрен с тобой** - dobra, niech ci będzie; **ни хрена вы не можете** - gówno prawda. W kilku wypadkach tłumacz opuścił interesujące nas wyrażenie, np. na s. 213. oryginału: **Ни хрена ты своей электроникой не определишь.**

хуль хуль тебе в зубы takiego wała.

Warto odnotować odwrotności ustalonych par przekładowych w słowniku polsko-rosyjskim.

IV. Deminutiva i hipocoristica

Zainteresowałyśmy się tą częścią słownictwa ze względu na zbyt uproszczone traktowanie jej przez leksykografów dwujęzycznych. Słownikarze zazwyczaj rezygnują z włączania wszelkich zdrobnień do siatek haseł, ponieważ uważają, że użytkownicy potrafią utworzyć samodzielnie potrzebną formację. Wcześniejsze obserwacje¹¹, poparte analizą dwutekstu, wskazują jednak na konieczność zróżnicowanego podejścia do zdrobnień i spieszczeń. Jak się okazuje, tłumacze zawodowi doskonale to rozumieją. Tłumacz *Akwarium* nie sugeruje się kształtem wyrażenia, nie usiłuje przyporządkować mu analogicznej postaci polskiej. Zdaje sobie sprawę ze szczególnej predylekcji Rosjan do posługiwania się zdrobnieniami i spieszzeniami oraz braku takich skłonności u Polaków. Szczytywanie *Akwarium* i jego polskiego przekładu pozwala więc ustalić doniosłe ekwiwalencje przekładowe, np.: **кукурузка** - kukurydza; **ножичек** - scyzoryk; **змеюшка** - żmija; **водичка** - woda; **дворик** - dziedziniec, podwórze; **чашечка** - filiżanka; **зайчик** - zając; **медалька** - medal. Nazywamy je doniosłymi, ponieważ wskazują na istotną różnicę systemową między językiem polskim i rosyjskim, którą - co bardzo ważne - można ująć w krótką regułę i zamieścić w gramatycznej części słownika. Oczywiście nie zawsze należy rosyjskim zdrobnieniom czy spieszzeniom przypisywać neutralne polskie wyrażenia. Wybór translatu podpowiada konsytuacja. W naszym dwutekście spotykamy także pary zdrobnień i spieszczeń, np. **портфельчик** - teczuszka; **дворик** - podwóreczko; **ножичек** - nożyk; **зверюшки** - bydłatka; **пузечко** - kałdunio; **орденишко** - orderek itp.

Poza tym formalne zdrobnienie może być zastosowane w celu wyrażenia ironii, lekceważenia czy pogardy, a wówczas trzeba się uciekać do innego niż neutralny bądź analogiczny formalnie przekładu. Tłumacz *Akwarium* wprowadził np. ekwiwalencje: **адъютанчик** - adiutancina, adiutancik zakichany;

институтик - niepozorna instytucja.

Trzeba wykorzystać doświadczenia tłumaczy zawodowych w praktyce leksykograficznej. Jest to jeden z bardziej wiarygodnych sposobów ustalania nowych ekwiwalencji przekładowych, czyli wzbogacania istniejących słowników dwujęzycznych.

PRZYPISY

- ¹ Z ważniejszych prac teoretycznych por.: A. Bogusławski: Problem *tertium comparationis* w porównaniu lingwistycznym, *Kwartalnik Neofilologiczny* 1976 (XXIII) nr 3 s. 295-303; tegoż: **За рациональное построение словарной статьи в русско-иноязычных и иноязычно-русских словарях**, В сб.: Третий Международный конгресс преподавателей русского языка и литературы. Основные доклады и сообщения польской делегации. Warszawa 1976 s. 179-189; tegoż: Zagadnienie jednostek przekładowych, W: M. Bobran (red.): Problemy językoznawstwa porównawczego. Rzeszów 1976 s. 41-62; A. Bogusławski, S. Karolak: Uwagi o budowie hasła i specyfice haseł z wyrazami pomocniczymi w słownikach rosyjsko-polskich, *Slavia Orientalis* 1961 (X) nr 3 s. 357-376; H. Fontański: Rodzaje podstaw funkcjonalno-semantycznych w opisie konfrontatywnym, W: M. Blicharski (red.): Semantyka w badaniach konfrontatywnych języka rosyjskiego i polskiego. Katowice 1980 s. 7-16.
- ² A. Bogusławski: Dwujęzyczny słownik ogólny. Projekt instrukcji z komentarzami, W: Z. Saloni (red.): Studia z polskiej leksykografii współczesnej. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988 s. 19-65.
- ³ O krytyce leksykograficznej zob. odpowiednie pozycje w bibliografii J. Wawrzyńczyka (Rosyjsko-polskie i polsko-rosyjskie językoznawstwo konfrontatywne. Przegląd bibliograficzny 1945-1985. Warszawa 1987) oraz J. Wawrzyńczyk (red.): Polsko-rosyjskie minucje słownikowe. Warszawa-Poznań 1988; tenże (red.): Studia ze współczesnej leksykografii polsko-rosyjskiej. Toruń 1990.
- ⁴ В. П. Берков: Слово в двуязычном словаре. Таллин 1977 с. 111.
- ⁵ Przeciwno tego rodzaju ograniczeniom wypowiedział się zdecydowanie A. Bogusławski (Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988 s. 9). Bardzo krytycznie ocenia praktyki normalizatorsko-purystyczne w leksykografii K. Kosciński, por. К. Косцинский: Ненормативная лексика и словари (К постановке вопроса), *Russian Linguistics* vol. 4 1980 nr 4; tegoż: Существует ли проблема жаргона? (Несколько мыслей по поводу), *Вопросы литературы* 1968 nr 5.
Zob także В. П. Берков: Вопросы двуязычной лексикографии (Словник). Ленинград 1973 с. 48-58.
- ⁶ Zob. na ten temat artykuł A. Wierzbickiej: Język antytotallitarny w Polsce: O pewnych mechanizmach samoobrony językowej, *Teksty Drugie* 1990 nr 4 s. 5-30 oraz dyskusję: Wokół Wierzbickiej, tamże s. 31-59.
- ⁷ В. Суворов: Аквариум. Лондон 1989.
- ⁸ W. Suworow: Akwarium. Paryż 1989 (przełożył A. Mietkowski).
- ⁹ Oto rozwiązanie stosowanych skrótów: HS - D. Hessen, R. Stypuła: Wielki słownik polsko-rosyjski. Moskwa-Warszawa 1988; Mir - A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa: Wielki słownik rosyjsko-polski. Warszawa-Moskwa 1986.
- ¹⁰ Symbol czterokropka sygnalizuje obecność danego hasła w *Mir*, oznacza, że wnosimy do artykułu hasłowego niezbędne poprawki i uzupełnienia (por. symbolikę zapisu w: J. Waw-

rzyńczyk: Słowniki rosyjsko-polskie w praktycznej nauce języka rosyjskiego. Łódź 1987).
 Inne symbole i oznaczenia por. też w: A. Bogusławski: Polsko-rosyjskie minucje leksykograficzne (Ś-W), W: J. Wawrzyńczyk (red.): Polsko-rosyjskie... s. 75-98; tegoż: *Материалы для польско-русского словаря*, W: J. Wawrzyńczyk (red.): *Studia...* s. 23-46.

- ¹¹ Por. w niniejszym zbiorze artykuł J. Mędelskiej: Słownictwo zaniedbane przez leksykografów: rosyjskie deminutiva, hipocoristica, intensiva.

О ПОЛЬЗЕ ОТ ИЗУЧЕНИЯ ДВУХ ТЕКСТОВ (НА ОСНОВАНИИ АКВАРИУМА В. СУВОРОВА И ЕГО ПОЛЬСКОГО ПЕРЕВОДА)

Резюме

В последнее время заметно возрастает интерес польских читателей к современной русской литературе. Почти одновременно с появлением русских подлинников издаются их польские переводы. Изучение обоих текстов - подлинника и перевода - может служить хорошим источником материала для лексикографов. В предлагаемой статье описываются практические результаты изучения *Аквариума* В. Суворова и его перевода на польский язык.